

Prof. dr. Željko Škuljević

ETIČKI SELEKCIONIZAM ili: Petronijevićevo (ne)razumijevanje Nietzschea

Abstrakt

Petronijevičev prikaz Nietzscheove (i) moralne filozofije svojevrsna je camera obscura: ono što je "dobro" kudi i izmiče njegovom dubljem poimanju i razumijevanju, a ono što je "loše" hvali, prenaglašava i prilagodava slijedu vlastitih moralnih misli.

Bez obzira što ova etička progovaranja nisu filozofski (naj) relevantnija ni za Nietzschea, ni za Petronijevića, smatrali smo uputnim oslušnuti ih. Prvog, u jednoj kratkoj, nedovoljnoj i usputnoj slici, a drugog, u njegovom ambivalentnom i "kritičkom" nastojanju (ponekad jasno i ingeniozno, ponekad simplicifirajuće i nedovoljno) da ga, osvit vlastite etičke refleksije, razumije i predstavi, u ono vrijeme malobrojnoj filozofskoj publici.

Jake uvijek treba braniti od slabih.

F. Nietzsche Volja za moć

Ruso apostol demokratije, Niče apostol aristokratije.

B. Petronijević Fridrih Niče

Što je još gore, Petronijević nije imao mnogo sreće ni s Ničeom (Nietzsche), tim svojim nesumnjivo najznačajnijim savremenikom...

Uopšte nije razumeo Ničev dalekosežan filozofski značaj, već ga je svrstao među moraliste i učitelje života i olako ocenio njegovu filozofiju kao u osnovi pogrešnu.

M. Đurić Filozofija u dijaspori

Ono što Kant svojom metafizikom ćudoređa u izvjesnom smislu potcjenjuje, Friedrich Nietzsche svojom (i)moralnom

filozofijom procjenjuje. Naime, to da se djelanje mjeri i procjenjuje, ne po mjerilu djelatnog, individualnog čovjeka, već po opštim mjerilima, onim trebanja imperativa, načela i normi, zamjerka je ne samo Kantu nego i svim moralističkim načinima procjenjivanja djelatnosti.¹ Dakle, ne apriorni moralni zakon u idealnoj formi neminovnosti i trebanja, nego moralno procjenjivanje i djelovanje koje ima pretpostavku u instinktima, sklonostima, nesklonostima, iskustvima i neiskustvima. Drugim riječima, u izboru i opredjeljivanju između empiričke, konkretne, upojedinačene i, čak, fiziološki individue i transcendentalne, apstraktne (idealne), opšte, nadindividualne moralnosti i trebanja, Nietzsche se vezuje za ovu prvu. Jedan od glavnih Nietzscheovih prigovora moralističkom načinu procjenjivanja djelatnosti, napada ovaj način vrednovanja u tački u kojoj se "delanje meri i procenjuje, ne po merilu delatnog, individualnog čoveka, već po opštim merilima, onim trebanja imperativa, načela i normi."² Moralista sa idealističkim načinom mišljenja, smatra Nietzsche, trebao bi da reflektuje o svojim vlastitim motivima, o stanju *svoje* volje i o genealogiji morala kako bi uvidio da njegovo insistiranje na opredjeljivanju djelatnosti prema trebanju, umjesto prema bivstvovanju onoga koji djela, kao i pozivanje na praktični razum sa zahtjevom obrazlaganja, upravljanja i procjenjivanja djelanja, treba da bude relativizirano moralističkim ustrojstvom volje, umjesto da pretenduje na apsolutno važenje:

"Zar ništa ne znaš o jednoj intelektualnoj savjesti? Savjesti iza tvoje savjesti? Tvoj sud ovo je ispravno ima pretpostavku u tvojim instinktima, sklonostima, nesklonostima, iskustvima i neiskustvima; ti moraš pitati *kako* je ona tu nastala?, a zatim još *šta* me zaista tjera da je slušam? Ti možeš slušati njene komande kao što valjan vojnik sluša komande svog oficira. Ili kao neka žena, koja voli onoga koji zapovijeda... Ukratko, svoju savjest možeš saslušati na stotinu načina... i, kratko rečeno, ako si mislio suptilnije, bolje pazio i više učio, ovu tvoju dužnost i ovu tvoju savjest više nećeš bezuslovno zvati dužnošću i savješću: uvid u to

¹ Usp. G.: Deleuze *Nietzsche et la philosophie*, Presse Universitaires de France, Paris, 1967., 102-104 i 106-108.

² F. Kaulbach: *Vidovi jedne filozofije delanja kod Nietzschea*, Theoria, broj 3-4, 1982., 34.

kako su jednom moralni sudovi uopšte nastali, ogadiće ti tvoje patetične riječi..."³

Ovo Nietzscheovo kategoričko suprotstavljanje Kantu, u smislu traženja i postavljanja etičkog regulativa, u nekim je aspektima prividno. Premda Nietzsche vjeruje da je njegov zahtjev za prevrednovanjem moralne filozofije orijentisane na trebanje istup protiv Kanta, u argumentovanju contra utilitarizam, primjetna su i određena približavanja. Na iznenađujući način, reći će Kaulbach, pokazaće se da se Nietzscheovi argumenti protiv utilitarizma značajno slažu s Kantovim, sa kojim, opet, Nietzsche vjeruje da je u potpunom sukobu. Iz utilitarističkog postuliranja mišljenja kao kriterija poznavanja svijeta od koga se, zatim, čini ovisnim djelanje i njegovo procjenjivanje, Kant izvlači zaključak da praktično mišljenje i djelatno određeno odlučivanje treba učiniti nezavisnim od "teorijskog" znanja svijeta i da svaki čovjek djelanje mora potpuno postaviti na praktično primjenjivi um. Nietzscheova teza, dakle, polazi od pretpostavke o nedovoljnosti proračunavajućeg razuma za djelanje i njegovo procjenjivanje, sa ishodištem, da ni saznanje ni um, takođe ni praktični um, nisu mjerodavni u ovoj tački, već da se mi moramo vratiti bivstvovanju onoga koji misli i djela. Na ovaj način on opštim zakonima i načelima djelanja pretpostavlja individualitet onoga koji djela, trebanju bivstvovanje, a svijesti - djelatnog čovjeka samog.⁴

I Volker Gerhardt smatra da između bivstvovanja i trebanja nema nikakve veze koja bi se dala umski utemeljiti. Nietzsche smatra, veli on, samoobmanom i ovu ravnotežu za kojom se teži u individualnom djelanju, a koju je Kant, mada u ovoj tački skeptičan slično Nietzscheu, ipak podmetnuo kao praktično pretpostavljivu. Kantov realizam se pokazuje u tome što se um zadovoljio jednim "kao-da." Nietzsche je i u tome vidio još jednu iluziju koja prekriva realitet.⁵

I u Kantovoj praktičnoj filozofiji i u Nietzscheovoj "etici", dakle, figuriraju kao centralni pojmovi volja, samo različito određena i definisana. U Kanta je to apriorno određena ili čista volja, dok je u Nietzschea oblik djelatne volje kojoj je inherentna

³ VS 255/56, FW af. 335; uobičajene skraćenice ukoliko se koristi izdanje *Nietzsche Werke, Gesamtausgabe* (Giorgio Colli/Mazzino Montinari), Berlin/New York: W. de Gruyter, 1967.

⁴ F. Kaulbach: *Vidovi jedne filozofije...*, cit. izd., 35.

⁵ V. Gerhardt: *Moć i moral*, Theoria, 77.

moć. Moć kao ospoljena volja javlja se u Nietzschea kao neka zapovijest (imperativ), ona zahtijeva poslušnost ili naređuje otpor:

"Sa pojmom volje Nietzsche se, dakle, vraća *centralnom pojmu moderne moralne filozofije* (kurziv V. G.). I baš ovaj izvorni pojam uzdiže on do odlučne karakteristike moći. Bit moći leži u nastupu neke stvarne, to će reći delatne volje. Time se moć i moral poklapaju u svom najunutrašnjijem delu..."⁶

Kritičko suprotstavljanje i sistemsko rušenje dogmi tradicionalno shvaćenog morala, dovešće Nietzschea na poziciju jasnog i konzekventnog imoralizma. Neprihvatanje postojanja morala po sebi, u smislu njegove tiranije i determinisanosti čovjekovog zbiljskog života, nije, čini se, puka destrukcija morala zarad nemorala. S toga Nietzscheova kritika moralne svijesti nije data sa stanovišta zahtjeva za prostim rušenjem morala, ali ni sa stanovišta zahtjeva za formiranjem novog morala kao određenog fiksiranog sistema vrlina i dužnosti.⁷

Imoralizam je sasvim drugačija pozicija od nemorala, on stremlji oslobađanju života kome je taj i takav moral, u svom dezintegracionom djelovanju i želji da se nametne kao krajnja svrha i apsolutno načelo, stran i neživotan; u tom smislu, traži se ili, bolje, zapovjeda bezpogovorna abdikacija i uništenje morala u njegovoj fantomskoj idealnosti i opoziciji spram života i zbilje. S toga, nema moralnih fenomena, reći će Nietzsche u *Zur Genealogie der Moral*, nego samo moralno tumačenje fenomena, čime se oporiče njihova objektivna valjanost i postojanje. Moralno, prema tome, nije ništa po sebi egzistentno, moralno je samo mišljenje, *mnijenje*. Ono pripada svijetu inteligibilnih pričina, *privida*. Nietzsche moral smatra određenim i to izopačenim načinom tumačenja zbilje. Čitava njegova filozofija negira vrijednost morala, prije svega, što je on tumačenje stvarnosti i istine, a ne stvarnost i istina sama. Nužnost ukidanja i samoukidanja morala osigurava, po Nietzscheu, samosvojnost i slobodnu individualnost

⁶ *Ibid*, 79.

⁷ M. Životić: *Smisao Ničeovog imoralizma*, 164 (u Zborniku *Niče i marksizam*, Savremene filozofske teme, Beograd, 1969). Tu se, između ostalog, kaže da se upravo u Nietzscheovom imoralizmu mogu naći izvjesne dodirne tačke između marksizma i Nietzschea. Nije slučajno, veli Životić, da ni marksizam nema jednu takvu teoriju o moralu koja bi zahtijevala formiranje jednog sistema vrlina i dužnosti. Marksizam nije moralistička doktrina. Naprotiv, kod Marxa možemo naći uvijek veoma oštre osude svakog moralističkog stava.

do koje mu je osobito stalo. Svo čovjekovo stvaralaštvo i originalno nadahnuće životno su, dakle, ljudski fundirani: sasvim oljuđena, duševno-duhovna ovostranost u svojoj permanentnoj suprotstavljenosti i neprijateljstvu spram onečovječene, bezdušne, idealno transcendentne onostranosti. S toga, polemizirajući sa dosadašnjom naukom o moralu Nietzsche se, u *Volji za moć*, pita odakle moralu pravo da bude moralni sudac cjeline života, odnosno da sudi i propisuje zbilju "a da pri tom nikada u nju ne siđe..."

Apologet zbilje u njenoj osebnosti i čvrstini (koju ne svodi na puki redukcionistički naturalizam ili biologizam), u svojoj konstruirajućoj a ne dekonstruirajućoj nakani nudi, ipak, samo drugi obrazac moraliteta: protest i osuda morala izopačenog, osiromašenog, blijedog čovjeka (uključujući licemjerje i lažno milosrđe kršćanske etike), s jedne strane, a s druge, pohvala i ditirambi dosokratovskoj etici, odnosno moralu u tragičnom razdoblju Grka.⁸ Bez obzira, dakle, na Nietzscheove radikalne zahvate u oblasti tradicionalno shvaćenog morala (za, kada je u pitanju zbilja, moralnu imanenciju, a ne transcendenciju), ne izbjegava moralnosti, istina obojenoj, "novoj" i ograničavajućoj. Pledirajući tako za konkretno i individualno, a protiv apstraktnog i opšteg, primjetna je i stanovita paradoksalnost Nietzscheova izvođenja i zaključivanja. On ne napada moral uopšte, "već na određeni moral pomoću drugog morala," čime ne izbjegava hipostazi imperativnosti, obaveznosti važenja ustanovljenog "moralnog principa." Nietzsche nije vidio da iz stava po kojem se upravo čovjek postavlja kao kreator i za čovjeka najviše biće, koje se stalno očovječuje, ujedno nužno slijedi i (h)istorijsko poimanje etike i nepriznavanje nikakvih ljudskih instikata, nikakve volje za moći, nikakve "ljudske prirode" kao osnovnog, jedinog izvora cjelokupnog moraliteta, pozitivno utvrđenog za svagda, u biti nepromjenljivog. Samom negacijom vječnog ljudskog morala mi negiramo i nepromjenljivost ljudske prirode, i tvrdimi njenu istoričnost, pa je s toga nikako ne možemo ugurati pod neku hipostaziranu kategoriju, nosila ona ima volje za moći, dobro, zlo,

⁸ To isto tvrdi i Nikola Milošević u pomenutom Zborniku (24), kada kaže da Nietzscheovo učenje ima svoju inspiraciju u onim grčkim shvatanjima po kojima su mogućnosti svijeta ograničene, shvatanjima koja on sam (pri)pominje u *Nesavremenim razmatranjima*.

kategorički imperativ, ideje boga ili ideje zbilje. U biti, dakle, ne može biti presudno da li će kao ideal čovjeka biti postavljen Rousseauov po prirodi dobar čovjek, Kantov čovjek dužnosti ili veliki, jaki, bezobzirni čovjek Nietzschea. Čim se, naime, tako postavi etička problematika, ona vodi nepromjenljivosti njenih osnovnih kategorija ili, kao u Nietzschea, imanentnoj protivurječnosti, "fiksiranju realno promjenljivog kao realno nepromjenljivog." Za Nietzscheovu još uvijek etičku koncepciju bitno je jedno: ona ruši hijerarhiju starih moralnih vrijednosti, i to tako da odriče apsolutne transcendentne moralne vrijednosti, da odriče moralnost svekolikog dosadašnjeg morala i da ga tretira kao jednostavno sredstvo, kao oružje života. On ruši ploče svakog morala samo ne i ploče "moralnosti" svog imorala⁹: *Mi isto tako hoćemo biti nasljednici moralnosti, nakon što smo moral razorili*, stoji u Pabircima iz Nietzscheove ostavštine, aforizam 102.

Spekulacije i svakovrsna reinterpretiranja na jednu od velikih tema Nietzscheove filozofije su više nego poznate. Preko tendenciozno-brutalnih falsifikovanja i prisvajanja od strane nacionalsocijalističkih teoretičara A. Baeumlera i Rosenberga, zatim staljinističko-dogmatskih i jednostranih interpretacija Rosentala i Lukacs,¹⁰ do upornih pokušaja nekih južnoslavenskih autora da ga, po svaku cijenu, predstave teorijskom prethodnicom i najavljiivačem fašizma.¹¹

Stav Branislava Petronijevića prema Nietzscheovoj filozofiji *resp.* etici je, višestruko, zanimljiv i u osnovi ambivalentan. Baveći se kritički njegovom filozofijom u više navrata,¹² zadržava

⁹ D. Grlić: *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea*, 315-316, pogovor knjizi *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb, 1980; takođe, knjigu od istog autora *Friedrich Nietzsche* (odjeljak *Imoralizam kao moralni zahtjev*), Zagreb, 1981., 53-69.

¹⁰ Iako se ova konstatacija, (naj)češće, preuzimala nekritički, postoje pokušaji, istina rijetki, da se to malo temeljnije (pro)pita. Naime, u jednom kraćem progovaranju o ovoj temi, N. Milošević govori "o izvesnom ničeanstvu u filozofiji samog Lukača." Tamo gdje se govori o Nietzscheovom shvatanju dekadencije, veli autor, nalaze se jedina mjesta na kojima se Lukacs o velikom imoralisti izražava u superlativima (N. Milošević: *Šta Lukač duguje Niču?*, 179-187, zbornik *Niče i marksizam*).

¹¹ V. Pavićević: *Osnovi etike* (odjeljak *Ničeov imoralizam*), BIGZ, Beograd, 1974., 322-331.

¹² (Naj)prije Fridrih Niče: *Život i filozofija* koji je objavljen u Letopisu Matice srpske 1901., koja je iste godine preštampana kao zasebna knjiga. Uvrštena je i

dvosmislenost stava i prilagodljivost intoniranja. Izlažući i komentarišući Nietzscheovo shvatanje moralnog dvojstva, kaže na jednom mjestu, da je moral gospodara istotako pogrešan kao i druga dva principa Nietzscheova. U nastavku veli, međutim, da on (moral gospodara, prim. Š.Ž.) "kad se ne stavimo na ovo apstraktno-principijelno stanovište, ipak sadrži u sebi relativno mnogo više tačnog od ona prva dva Ničeova principa." Šta je to "relativno mnogo više tačnog" u Petronijevićevoj apologiji morala gospodara (čitaj: duhovno izuzetnih pojedinaca) vidi se iz pasusa koji netom slijedi:

"Već smo rekli da Niče ima utoliko pravo ukoliko velike ličnosti smatra za stvaraoce kulture, i dokle god je potrebno da čovečanstvo još stvara, *dokle god čovečanstvu treba velikih ličnosti, dotle se moral aristokrata, moral velikih mora poštovati pored morala malih*" (podc. Š.Ž.).¹³

Bez obzira što pod aristokratama Petronijević misli na "aristokrate duha i srca" ovaj moralni selekcionizam i sankcionizam (ne)obično konotira sa reakcionarnim oblikom feudalno-staleške tradicije. Njegov filozofski rojalizam (koristeći Nietzschea kao povod i povijesnu ispriku), polemišući sa "neosnovanim traženjima demokrata", veli da kad bi se danas ostvarili zahtjevi socijalizma bez ikakvog ograničenja (u tekstu ih brka za zahtjevima socijaldemokrata), da bi to značilo propast ljudske kulture. Argumenti u prilog ove (hipo)teze su apsolutno neprihvatljivi, bez obzira ko ih izriče i u kojem političko-povijesnom i "filozofskom" kontekstu:

"Jer niži stalež svojom moralnom autonomijom još su suviše nemoćni, svojom inteligencijom još su suviše mali da sami sobom vladaju - još treba generacije da prođu, pa da se dostigne onaj stepen inteligencije i moralne samodiscipline nižih staleža, koji su stolicima živeli u najvećem mraku, koji je potreban da se

1910. u knjigu Šopenhauer, Niče, Spenser, da bi drugo, popravljeno izdanje, u knjizi pod istim naslovom, izašlo 1920. godine. U nešto redigovanom obliku ovo drugo izdanje je objavljeno u knjizi B. Petronijević *Istorija novije filozofije* 1982., i, na kraju, u izabranim djelima (knj. 5) *Od Zenona do Bergsona*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998., 453-532.

¹³ B. Petronijević: *Istorija novije filozofije*, Nolit, Beograd, 1982., 666. Pokušaji "relativnog akceptiranja" i opravdanja ovakvog Petronijevićeovog (ne)etičkog stava nalazimo, primjerice, u Lj. Ilić: *Srpska književnost i Niče (Branislav Petronijević)*, Konras, Beograd, 2002., 410-411.

učini pokušaj sa ostvarenjem zahteva krajnje demokratije. Dotle, pak, mora se voditi računa o tome da ima ljudi izuzetnih, i da je, ako oni odista služe ljudskoj kulturi, masa dužna da im mnogo šta dopusti i da im mnogo oprost, što se običnom čoveku ne bi dopustilo i ne bi oprostilo, a prvo i prvo da se od takve ličnosti ne traži - osim ako ona od prirode ima takvu dispoziciju - da i u običnom životu bude rob demokratije. Samo ova neosnovana traženja demokrata, upravljena bez ikakvog dubljeg prava na otmene ličnosti velikog uma – proizvodi s vremena na vreme takve velike protivnike njene..."¹⁴

Ovo Petronijevićovo podvajanje na moralno i intelektualno velike i male (ljude ili literature, svejedno), proizilazi iz njegove pomalo patogene sklonosti da lamentira nad usudom darovitih mislilaca rođenih u "malom narodu",¹⁵ kao i u neumjerenosti u izricanju laskavih ocjena onima iz velikih koji su nezaobilazni za "opštu nauku čovečanstva." Kao da je po svaku cijenu htio da bude "samostalni heroj misli", ugledajući se i ogledajući u Velikima; sebe je smatrao genijem i pišući svoja najvažnija djela jezikom "velikih naroda" (njemački, engleski, francuski), uopšte mu nije bilo važno da li ga domaća kritika razumije i prihvata. Ovo neprihvatanje i nekomuniciranje sa vlastitom malom sredinom odvelo ga je u "podvajanje merila vrednosti" i ljudi. Time se htjela, primjećuje Branko U. Pavlović, izdejstvovati zaštita provincijalnog statusa jedne "male literature, kao što je naša", obezvređujući ga istovremeno jednim apstraktnim mjerilom "opšte nauke čovečanstva":

"Time se u stvari svakoj "maloj literaturi" postavlja zahtev da bude neka imitacija "velike literature" ili da se iskazuje na jeziku "velike literature". Posledice su sasvim obeshrabrujuće: ako hoćete da stvarate apsolutno vredno delo, ako hoćete da mislite i da iskazujete svoju prirodnu obdarenost, onda stvarajte i mislite na jeziku neke "velike literature". To je, mora se reći, kobna predrasuda. A ona "nepravda" koju je Petronijević tako duboko

¹⁴ *Ibid*, 666.

¹⁵ U nekrologu Božidaru Kneževiću objavljenom u *Politici* 20. februara 1905., a preštampanom u knjizi *Članci i studije II*, Pančevo, 1920., Petronijević kaže: "Nepravедно je od prirode pustiti da se jedan darovit mislilac rodi u malom narodu."

osećao, ne dolazi od prirode nego od predrasude o "velikim" i "malim" literaturama.¹⁶

Samo prividno izgleda čudno Petronijevićovo zanimanje za Nietzschea. Sebi nije mogao ili nije htio razjasniti zašto ga je Nietzscheovo djelo toliko privlačilo; nalazio je u tome nekakav utilitarni razlog i govorio da je proučavanjem i prevođenjem Nietzschea poboljšao svoj stil. "Ustvari", zapisuje Pavlović, "Nietzsche ga je privlačio kao heroj misli, kao pobunjenik protiv duhovne ustajalosti i licemjerne skrušenosti; najzad i kao misionar, apostol novog Zaratustrinog vjerovanja u samog sebe, u ono što je u samom čovjeku "više biće", "viši čovjek." On je u Nietzscheu tražio ohrabrenje za svoju rezervisanost prema popovanju i moralisanju, pa i za svoj slobodno-mislilački stav prema religioznom vjerovanju, za stav kojim se, prije bavljenja Nietzscheom, inspirisao jedino prosvjetiteljstvom."¹⁷

Primjeri Petronijevićevog nerazumijevanja i jednostranog interpretiranja nekih Nietzscheovih kategorija, što V. Pavićević usrdno citira u svojoj knjizi *Osnovi etike*, vidljivi su kad govori o njegovom nadčovjeku:

"Niče nastoji da detaljno pokaže kako se iz prvobitnog stanja divljine i apsolutnog odsustva svih moralnih pojmova razvio moral. Prvobitno, čovek je životinja sa jakim instiktima, *plava bestija (die blonde Bestie)*, mesožder i ništa više. Od ove životinje koja je u divljini bila potpuno slobodna, koja se nije pokoravala nikom i nikakvim zakonima, trebalo je stvoriti pitomu životinju, životinju koja će moći slušati kako bi joj se moglo zapovediti. Životinju, koja je jedino obećavala (tj. obećavala da proizvede nešto više - natčoveka), trebalo ju je odgojiti, trebalo ju je učiniti odgovornom, trebalo ju je naučiti pameti." Ili: "njegov ideal jakog čoveka naposljetku se veoma približuje tipu običnog prirodnog čoveka, plave bestije (*die blonde Bestie*), tako da se ono što treba da bude natčovek pretvara u potčoveka, u divljeg čoveka, koji ništa drugo i nije do čovek jakih, nesalomljivih instikata."¹⁸

¹⁶ B.U. Pavlović: *Petronijević u istoriji novije filozofije*, 18-19; predgovor u knjizi B. Petronijević *Istorija novije filozofije*. Petronijevićevi stavovi koje Pavlović kritički problematizira mogu se (pro)naći u sledećim knjigama: *Šopenhauer, Niče, Spenser*, Beograd, 1910., 154 i *Od Zenona do Bergsona*, cit. izd., 520-521.

¹⁷ B.U. Pavlović: *Predgovor*, 17.

¹⁸ *Istorija novije filozofije*, 645, 666.

I pored nesporno lucidnih zaključaka u pomenutoj studiji, smatramo da ovu tezu nije potrebno posebno komentarisati.

U nešto umjerenijem tonu, i posrednije, Branimir Petronijević se vraća Nietzscheu još jedanput. Pišući prikaz knjizi Alfreda Fouilleea *Nietzsche et l'immoralisme* kaže, između ostalog, da Nietzscheova negacija morala nije apsolutna u tom smislu da Nietzsche hoće uopšte da moral nestane, "već on samo u toliko negira moral." Njegovo odricanje morala, dakle, nije apsolutno, nego relativno, čime se iskazuje (što je, opet, u kontradikciji sa nekim tezama iz gore pomenute studije) da njegov imoralizam ima sasvim osobenu, nietzscheansku moralnu podlogu:

"Psihološka podloga ovoga morala (misli se na hrišćansko-demokratski, *prim. Š.Ž.*) leži u sažaljenju i ljubavi prema bližnjemu a jednakost i bratstvo osnovne su objektivacije njegove. Niče negira ovaj moral potpuno pa na njegovo mesto stavlja moral egoizma i nejednakosti. Hrišćansko-demokratski moral to je, po Ničeu, moral niskih, slabih, neznatnih, moral velike mase, ukratko moral robova; njegov aristokratsko-egoistički moral to je moral velikih, jakih, otmenih, moral nekolicine, ukratko moral gospodara."¹⁹

Fouilleeovu knjigu *Nietzsche i imoralizam* Petronijević ocjenjuje kao uspjelu u pojedinim dijelovima, dok su na mnogim mjestima njegove "kritičke primedbe neosnovane" a "na mnogim nedovoljne..." Posebno imponuje, u okviru knjige, komparativna studija o Nietzscheu i Marie-Jean Guyau (1854-1888),²⁰ koga Fouillee precjenjuje i kao moralistu i kao mogućeg uticajnika na Nietzschea. Istina je, navodi dalje Petronijević, da je Nietzsche poznao Guyauovo djelo, te da ih je navodio, "ali njegova je doktrina u osnovi tako odelita, zasebna individualna, da je on nije ni od koga mogao pozajmiti..." Petronijević se slaže da oba filozofa u kritici morala polaze sa jednog zajedničkog stanovišta; obojica, naime, uzimaju da moralni principi nemaju nikakve više

¹⁹ A. Fouillee *Nietzsche et l'immoralisme*, Bibliotheque de philosophie contemporaine, Paris, Felix Alcan, Editeur 1902; prikaz objavljen u Srpski književni glasnik, Beograd, 4/1904., knj. XI, sv. 6 (16. mart), 471, te ponovo preštampan u knjizi *Članci i studije III*, Izd. knjižara Napredak, Beograd, 1922., 31-37.

²⁰ Svoja etička shvatanja Marie-Jean Guyau izlaže u djelu *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction* iz 1884. godine.

sankcije ni obaveze, da ta pravila i načela mogu proisticati samo iz prirode samog života:

"I za Ničea i za Gijoa život je osnov same egzistencije, život je prema tome i sam cilj egzistencije; a cilj života, koji je u isto doba i najdublja priroda njegova, to je aktivitet u najintenzivnijem stepenu svome, aktivitet čiji se maksimum intenzivnosti spaja sa maksimumom ekstenzivnosti. Sve što živi, svaki živi individuum, teži da uveća intenzitet svoga života i da time u isto doba uveća i sferu svoga uticaja na druge individue."²¹

Poslije formulisanja istovjetnog kriterijuma moralnog djelovanja, stav dvojice filozofa postaje divergentan, a posebno "u odredbi same prirode ovog ekstenzivnog proširenja života..." Dok za Nietzschea, veli Petronijević, proširenje života leži u potčinjavanju drugih sebi, dotle Guyauov individuum druge unaša u sebe; iz ovog unašanja i spajanja sa drugima proizilazi da su ljubav i altruizam neminovne posljedice same prirode života:

"Po Gijou dakle individuum postaje veći, proširuje se, da bi i druge obuhvatio u sebi; po Ničeu individuum se proširuje, postaje veći da bi druge odbio od sebe, da bi se proširio i iznad njih i pored njih; po jednome bogatstvo individualnog života sastoji se u požrtvovanju za druge, po drugome u satiranju drugih, u njihovom potčinjavanju; po jednome život je u osnovi svojoj komunikativna i ekspanzivna, po drugome agresivna i destruktivna priroda."²²

I tako, kao da je Petronijevićev prikaz Nietzscheove (i)moralne filozofije svojevrsna *camera obscura*: ono što je "dobro" kudi i izmiče njegovom dubljem poimanju i razumijevanju, a ono što je "loše" hvali, prenaglašava i prilagođava slijedu vlastitih moralnih misli. Bez obzira što ova etička progovaranja nisu filozofski najrelevantnija ni za Nietzschea, ni za Petronijevića, smatrali smo uputnim oslušnuti ih. Prvog, u jednoj kratkoj, nedovoljnoj i usputnoj skici, a drugog u njegovom ambivalentnom i "kritičkom" nastojanju (ponekad jasno i ingeniozno, ponekad simplificirajuće i nedovoljno) da ga, u osvjetlost vlastite etičke refleksije, razumije i predstavi, u ono vrijeme malobrojnoj filozofskoj publici. Ipak, ostaje u čovjeka ona

²¹ *Ibid*, 473.

²² *Ibid*, 473-474.

neutažena želja i čežnja za istinom o kojoj Nietzsche, u *Genealogiji morala*,²³ progovara i profetski i sjetno:

"I ovde ponovo dotičem svoj problem, naš problem, o moji nepoznati prijatelji (jer još ne poznajem nijednog prijatelja): koji bi smisao imao naš čitav život ako ne onaj da u nama ta volja za istinu počinje sada - sumnje nema - da iščezava moral: to je golema drama u sto činova, rezervisana za naredna dva stoleća u Evropi, najstrahotnija, najsumnjivija, a možda i nadom najispunjenija drama..."

Drama u kojoj je, rečeno odveć nietzscheanski, prvi moralni čin gubljenje morala samog, s nadom da se time ne gubi čovjek i njegovo ljudsko, odveć ljudsko djelovanje.

Izvori i literatura

1. Deleuze, G.: *Nietzsche et la philosophie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967.
2. Fouillee, A.: *Nietzsche et l'immoralisme*, Bibliothèque de philosophie contemporaine, Paris, Felix Alcan, Editeur 1902.
3. Gerhardt V.: *Moć i moral*, Theoria, br. 3-4, 1982.
4. Grlić D.: *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea* (pogovor knjiz. F. Nietzschea *Tako je govorio Zaratrustra*, Mladost, Zagreb, 1980.); također od istog autora Friedrich Nietzsche (odjeljak *Imoralizam kao moralni zahtjev*), Zagreb, 1981.
5. Guyau, M.J.: *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction*, 1884.
6. Ilić, Lj.: *Srpska književnost i Niče* (Branislav Petronijević), Beograd, 2002.
7. Kaulbach, F.: *Vidovi jedne filozofije delanja kod Nietzschea*, Theoria, br. 3-4, 1982.
8. Milošević, N.: *Što Lukač duguje Niču* (Zbornik *Niče i marksizam*, Savremene filozofske teme, Beograd, 1969.).
9. Niče, F.: *Genealogija morala*, Grafos, Beograd, 1983.
10. *Nietzsche Werke*, Gesamtausgabe (Giorgio Colli/Mazzino Montinavi), Berlin/New York W.d Gruyter, 1967.

²³ F. Niče: *Genealogija morala*, Grafos, Beograd, 1983., str. 162.

11. Pavlović, Ž.: *Petronijević istoriji novije filozofije* (predgovor u knjizi B. Petronijević: *Istorija novije filozofije*, Nolit, Beograd, 1982).
12. Pavićević, V.: *Osnovi etike* (odjeljak Ničeov imoralizam) BIGZ, Beograd, 1974.
13. Petronijević, B.: *Fridrih Niče. Život i filozofija*, Letopis Matice Srpske, 1901.; *Šopenhauer, Niče, Spenser* 1910.; *Istorija novije filozofije*, Izdavačka knjižarnica Napredak, Beograd, 1922. (drugo izdanje), Nolit, Beograd, 1982. (treće izdanje); *Nekrolog Božidaru Kneževiću*, Politika (20. februar) 1905. *Od Zenona do Bergsona*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998.
14. Škuljević, Ž.: *Filozofija između originalnosti i eklekticizma*, Hijatus, Zenica, 1997.
15. Zivotić, Ž.: *Smisao Ničeovog imoralizma* (U zborniku *Niče i marksizam*, cit. izd., 1969.).

THE ETHICAL SELECTIONISM

Summary

Petronijević's view of the Nietzsche's immoral philosophy is one kind of camera obscura: he criticizes what is "good" and runs away from his deeper understanding, but he praises what is "bad", emphasizes and adapts it to the train of his own moral thoughts. We have maintained advisable to investigate these ethical statements, although they are not philosophically most important either for Nietzsche or for Petronijević. We have portrayed the ethical statements of the former in an outline and of the latter in his ambivalent and "critical" strive (which is sometimes clear and ingenious, but sometimes simplified and unsatisfactory) to understand and present Nietzsche to the small philosophical audience of that time, in the dawn of Petronijević's own ethical reflection.